

Maciej Grochowski

Instytut Języka Polskiego PAN

Witold Doroszewski

1. Biogram

Urodził się 1 maja 1899 roku w Moskwie, zmarł 26 stycznia 1976 roku w Warszawie. Po ukończeniu gimnazjum w Moskwie rozpoczął tam studia językoznawcze (1917), następnie studiował filologię polską na UW (1918–1923), uzyskując stopień doktora filozofii w zakresie filologii polskiej (1923) na podstawie rozprawy „O znaczeniu dokonanym osnów czasownikowych w języku polskim” (Prace Filologiczne X, 1926: 192–309). Od 1924 roku pracował na UW kolejno jako asystent, docent (1928), profesor nadzwyczajny (1930) i profesor zwyczajny (1938). Był słuchaczem studiów uzupełniających w École Nationale des Langues Orientales Vivantes i zarazem lektorem języka polskiego w Paryżu (1927–1929). Po powrocie kierował Instytutem Fonetycznym UW (1935–1939). Wykładał gościnnie m.in. w Brukseli, Madison, Paryżu, Oksfordzie, Cambridge, Leeds, Londynie. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939, w okresie okupacji wykładał na tajnym UW. W latach 1930–1968 był kierownikiem Katedry Języka Polskiego na UW, w latach 1954–1957 kierownikiem Pracowni Dialektologicznej, a w latach 1957–1969 kierownikiem Zakładu Językoznawstwa PAN. Od 1969 roku na emeryturze.

Współzałożyciel PTJ (1925) i jego prezes (1956–1958, 1971–1974); członek TNW (1930), PAU (1947), PAN (1952), zastępca przewodniczącego KJ PAN (1954–1966 i 1969–1974), przewodniczący Polskiego (1969–1976) i Międzynarodowego Komitetu Sławistów (1972–1976). Redaktor „Prac Filologicznych” (1969–1976) i „Poradnika Językowego” (1932–1976), prezes TKJ (1938–1939, 1966–1976). Twórca koncepcji i redaktor naczelny „Słownika języka polskiego”, t. I–II (1958–1969).

Dr h.c. UŁ (1960), Uniwersytetu Humboldta w Berlinie (1960), Uniwersytetu Karola w Pradze (1968). Członek Bułgarskiej, Serbskiej i Austriackiej Akademii Nauk. Uhonorowany licznymi odznaczeniami państwowymi.

Dorobek naukowy i popularyzatorski (liczący około 800 pozycji) w zakresie dialektologii, leksykologii, semantyki i leksykografii, kultury języka, gramatyki (zwłaszcza słowotwórstwa), fonetyki, historii języka polskiego; wykaz publikacji dostępny w „Pracach Filologicznych”: za lata 1916–1960 – t. 18, cz. 1 (1963); za lata 1961–1976 – t. 27 (1977).

Uczeń Jana Baudouina de Courtenay, Adama Antoniego Kryńskiego, Stanisława Szobera, twórca warszawskiej szkoły językoznawstwa polonistycznego przede wszystkim w zakresie dialektologii; wypromował blisko 30 doktorów; uczniowie (m.in.): Barbara Bartnicka, Jan Basara, Danuta Buttler, Jadwiga Chłudzińska-Świątecka, Maria Chmura-Klekotowa, Barbara Falińska, Renata Grzegorzyczkowa, Halina Kurkowska, Zofia Kurzowa, Halina Mierzejewska, Wanda Pomianowska, Jadwiga Puzynina, Halina Rybicka-Nowacka, Halina Satkiewicz, Andrzej Sieczkowski, Mieczysław Szymczak, Jan Tokarski, Bożena Wierchowska.

2. Poglądy na język i językoznawstwo

W.D. był wyznawcą monizmu materialistycznego, akceptował oświeceniowo-pozytywistyczny kult wiedzy; był przeciwnikiem młodogramatyzmu, strukturalizmu oraz relatywizmu językowego (E. Sapira i B.L. Whorfa). Język był według W.D. narzędziem myślenia i działania człowieka w środowisku społecznym, ujmował więc język behawiorystycznie i socjologicznie. Przedmiotem językoznawstwa był dla W.D. *homo loquens*, człowiek mówiący jako byt bio-psycho-społeczny (Dubisz 2017). Wielokrotnie nawiązywał w swoich pracach do teorii neurofizjologicznych bodźca i reakcji. Zainicjował na UW badania nad zaburzeniami mowy. Językoznawstwo było nauką historyczno-porównawczą (przeciwstawiał się oddzielaniu synchronii od diachronii) i przede wszystkim stosowaną: kultura języka i leksykografia dominowały w jego działalności. Leksykografia miała pełnić funkcję służebną, dydaktyczną: słowa powinny kształtować poglądy ludzi na świat i stosunki między nimi. W.D. przywiązywał wagę do definicji wyrazów w słownikach, wyróżnił i stosował sześć typów definicji słownikowych, nie sformułował jednak zasad poprawnego logicznie definiowania; eksponował jedynie myśl, że definicje wyrazów powinny odzwierciedlać typowe właściwości ich desygnatów. W definicjach ujawniały się takie cechy charakterystyczne leksykografii W.D., jak encyklopedyzm, perswazyjność i normatywizm (Piotrowski 1994, 2001; Bańko, Saloni 2012). Uczony nie badał granic jednostek leksykalnych, nie interesowały go problemy metodologiczne frazeologii.

3. Gramatyka

„Podstawy gramatyki...” obejmują fonetykę, fleksję i słowotwórstwo rzeczownika; nie zawierają fonologii, składni ani pozostałych działów słowotwórstwa. Podział wyrazów na klasy (części mowy) opiera się na fleksji. Podstawowym kryterium jest przeciwstawienie wyrazów odmieniających się przez przypadki (imion) wyrazom odmieniającym się przez osoby i czasy (czasownikom).

Logiczno-syntaktyczna koncepcja interpretacji formacji słowotwórczych rzeczownikowych nawiązuje do teorii dwuczłonowości Jana Rozwadowskiego, przeciwstawiającej funkcję utożsamiającą formantu funkcji odróżniającej tematu. Koncepcja ta polega na wyjaśnianiu relacji między składnikami struktury wyrazu w terminach części zdania. Składnikom tym odpowiadają części zdania prostego, takie jak podmiot, orzeczenie czy dopełnienie. A zatem formant i temat mogą pełnić funkcję podmiotu bądź orzeczenia lub jego części; por. np. *śpiewak* ‘ten, kto śpiewa’: formant ma funkcję podmiotową, temat orzeczeniową; *białość* ‘to,

że coś jest białe': formant ma funkcję łącznika, a temat – orzecznika. Analiza słowotwórcza wyrazu powinna odtwarzać historię jego powstawania, jest więc analizą diachroniczną; por. np. [(prze + nik) + (l + iw)] + ość.

Teoria słowotwórcza W.D. była rozwijana w monografiach m.in. Haliny Kurkowskiej, Andrzeja Sieczkowskiego, Salomei Szlifersztejnowej, Wandy Pomianowskiej.

→ CZĘŚCI MOWY I ICH KLASYFIKACJE

Najważniejsze prace z zakresu gramatyki, semantyki i leksykologii

W.D. 1928–1931. „Monografie słowotwórcze, cz. I–IV”. *Prace Filologiczne* 13–15.

W.D. 1938. *Język polski w Stanach Zjednoczonych A.P.* Warszawa: TNW.

W.D. 1946. „Kategorie słowotwórcze”. *Sprawozdania TNW* 29: 20–42.

W.D. 1949. *Język Teodora Tomasza Jeża (Zygmunta Miłkowskiego): studium z dziejów języka polskiego XIX wieku.* Warszawa: TNW.

W.D. 1950. *Kryteria poprawności językowej.* Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictwo Szkolnych.

W.D. 1952. *Podstawy gramatyki polskiej, cz. 1.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

W.D. 1954. *Z zagadnień leksykografii polskiej.* Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

W.D. (red.). 1958–1969. *Słownik języka polskiego*, t. 1–11. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

W.D. 1958. „Uwagi i wyjaśnienia wstępne”. W *Słownik języka polskiego*, red. W.D., t. 1. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, VII–XLVIII.

W.D. 1962. *Studia i szkice językoznawcze.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

W.D. 1966. *Wśród słów, wrażeń i myśli. Refleksje o języku polskim.* Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

W.D. 1962/1968/1979. *O kulturę słowa. Poradnik językowy*, t. 1–3. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

W.D. 1970. *Elementy leksykologii i semiotyki.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

W.D., i H. Kurkowska (red.). 1973. *Słownik poprawnej polszczyzny.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

W.D. 1982. *Język. Myślenie. Działanie. Rozważania językoznawcy.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Literatura podmiotowa

Bańko, S., i Z. Saloni. 2012. „Słownik języka polskiego, Warszawa 1958–1969, red. W. Doroszewski”. *Poradnik Językowy* 5: 89–102.

Dubisz, S. 2017. „Witold Doroszewski – językoznawca intelektualista”. W *MY z NICH. Spuścizna językoznawców Uniwersytetu Warszawskiego*, red. Z. Zaron, i Z. Greń. Warszawa: Wydawnictwo UW, 61–72.

- Falińska, B. (red.). 1997. *Witold Doroszewski. Mistrz i Nauczyciel*. Łomża: ŁTN.
- Markowski, A. 2016. „Witold Doroszewski 1899–1976”. W *Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945 (A–K)*, red. W. Baraniewski, W. Tygielski, i A.K. Wróblewski. Warszawa: Wydawnictwo UW, 290–301.
- Pelc, J. 1978. „Wspomnienia pozgonne o Witoldzie Doroszewskim i Julianie Krzyżanowskim”. *Studia Semiotyczne* 8: 5–10.
- Piotrowski, T. 1994. *Z zagadnień leksykografii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Piotrowski, T. 2001. *Zrozumieć leksykografię*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Poradnik Językowy 1976, 3: 20 artykułów poświęconych dorobkowi W.D.; Poradnik Językowy 1986, 9-10: cztery artykuły poświęcone W.D.; Poradnik Językowy 2016, 1: sześć artykułów na temat dorobku W.D. (W 40. rocznicę śmierci).
- Skorupka, S. 1963. „Profesor Witold Doroszewski jako badacz i kierownik naukowy”. *Prace Filologiczne* 18(1): 7–25.
- Skorupka, S. 1977. „Teoretyczny i metodologiczny aspekt badań językoznawczych profesora Witolda Doroszewskiego”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 35: 3–9.
- Szymczak, M. 1977. „Witold Doroszewski I V 1899–26 I 1976”. *Prace Filologiczne* 27: 7–11.